

Cēsu pils iekšpagalms skatā no rietumu torņa. M. Malceniņa foto, 2005

Artūrs Lapiņš

NO IZRAKUMU POLIGONA LĪDZ EKSPONĀTOBJEKTAM

Pārņemot no valsts Cēsu pils apsaimniekošanu, kopš 1995. gada par pilsdrupu uzturēšanu, apsaimniekošanu un kā kultūrvēsturiska un tūrisma objekta attīstību atbildīga ir Cēsu pašvaldība. Objekts tika pārņemts laikā, kad tajā ik gadu turpinājās 1974. gadā sāktie arheoloģiskās izpētes darbi. Līdz ar īpašnieka maiņu izrakumu finansēšana gūlās uz pašvaldības pleciem. Arheoloģe Zigrīda Apala, kurai Cēsu pils izpēte ir nozīmīgākais un apjomīgākais veikums, prata pārliecināt domniekus par nepieciešamību turpināt izpētes darbus. Nelieli līdzekļi tika atvēlēti arī konservācijai – 1997. un 1998. gadā pilsdrupās norisinājās atsevišķi mūru nostiprināšanas darbi pēc arhitekta Teodora Niguļā (1923–2020) projektiem. Lai ietaupītu sastatņu uzcelšanai nepieciešamos līdzekļus, mūra augšdaļas stiprināšanas darbi uzticēti alpīnistiem. Diemžēl gan iemaņu trūkuma, gan eksperimentāli izmantotās “Bayosan” sanācības javas dēļ jaunizveidotais šuvojums izturēja tikai pāris sezonas, turklāt ar savu vēsi pelēko toni vizuāli atšķīrās no pamatmasas.

Ierastās paradigmas maiņu zināmā mērā sekmēja negaidīta avārija. 2002. gada pavasarī austrumu korpusa ziemeļu galā, gar kuru tolaik virzījās galvenā apmeklētāju plūsma uz pils pagalmu, nogruva lielāks mūrējuma fragments. Notikums izraisīja rezonansi – pilsdrupas nekavējoties tika slēgtas apmeklētājiem, un kļuva skaidrs, ka ir nepieciešams veikt virszemes konstrukciju stiprināšanu. Cēsu dome uzrunāja Jāni Klētnieku (1929–2021), kurš ar Rīgas Tehniskās universitātes speciālistiem veica austrumu korpusa ziemeļu gala fotogrammetrisko fiksāciju. Fotografēšana notika ar kalibrētu digitālo kameru, un skenētais materiāls tika digitāli iztaisnots, kas tiem laikiem bija ļoti attīstīta tehnoloģija. Nodēvums ietvēra arī eksperimentus, kuros digitālais attēls bija daļēji vektorizēts. Paraleli korpusa ziemeļu gala uzmērīšanai apzināti, digitalizēti un sistematizēti (arhitekts Artūrs Lapiņš) līdz šim pilsdrupās veiktie uzmērījumi, izpētes un projekti, izstrādāts tehniskās apsekošanas atzinums (Barbars/Zemītis 2002), kā arī veikta arhitektoniskā inventarizācija (arhitekts Ilmārs Dirveiks).

Diemžēl par pamatu Cēsu pilsdrupas atspoguļojošām publikācijām joprojām kalpoja Karla fon Lēvisa of Menāra (*Löwis of Menar*, 1855–1930) 20. gadsimta sākumā izgata-votais plāns. Tajā vienotā rasējumā bija apvienoti dažādu stāvu plāni, izceļot vēsturiski

nozīmīgākās pils daļas – t. s. Mestra un Kapitula zāles bija apvienotas ar krietni zemāk esošo kapelas stāvu. Tajā pašā laikā nebija attēloti pārējie pils korpusu un torņu līmeņi. Pamatojoties uz Lēvisa of Menāra shēmu, arhitekts Ilgonis Stukmanis bija savietojis arī izpētes pārskatus. Plānā bija mēģināts savietot arheoloģiskās izpētes rezultātus, tomēr joprojām nebija pieejams pilnīgs un visas pils daļas aptverošs Cēsu pils atspoguļojums mūsdienu izpratnē.

Tādēļ, lai nodrošinātu atsevišķu rasējumu un fragmentu savietojamību, pēc autoru iniciatīvas veikta pilsdrupu ģeodēziskā uzmērīšana atbilstoši mēroga 1:250 prasībām (SIA “Latīpašums”, mērnieks Andrejs Igaunis) un sagatavots topogrāfiskais plāns. Lai atvieglotu vēlāku mērīto punktu pārņemšanu no plāna dabā, uzmērīšanas laikā mērītie punkti markēti iepriekš sagatavotās fotogrāfijās. Atsevišķi mērīta zemes līnija un celtnu plāni nosacītā cokola augstumā. Rasējums sagatavots digitālā formā, un līdz pat 2007. gada lāzerskenējumam bija precīzākais Cēsu pilsdrupu attēlojums. Uz tā bāzes savietotas un vienotā ģeometriskā struktūrā apkopotas arī kopš 20. gadsimta 50. gadiem veikto pētījumu kartogrammas, nodrošinot materiālu savietojamību. Izpētes pārskats kopā ar rekomendācijām tika apkopots atskaites sējumā, kam pievienota arī projektēšanas darbu shēma, iezīmējot turpmāko Cēsu pils atjaunošanas ceļu karti.

Praktisko saglabāšanas darbu prioritāte joprojām bija avārijas stāvokli esošais austrumu korpusa ziemeļu gals, kam tika izstrādāts pagaidu risinājums apmeklētāju drošībai (Lapiņš/Barbars 2002). Paredzot ilgākus turpmākos konservācijas darbus, sienas posmu no trīs pusēm ietvēra ar plēstām skaidām apjuntās koka sastatnēs, kuras eventuāli varētu uzņemt arī krītošu akmeņu slodzes. Risinājumā iekļauts arī nosegs apmeklētāju ieejai rietumu tornī no rietumu korpusa 1. pagrabtelpas. Vertikālai komunikācijai izbūvētas koka kāpnes, un, lai samazinātu kopējās izmaksas, sastatnes tika ieklātas nevis ar vienkāršu klāju, bet gan ar dēļu vairogiem, kas pārceļami pa stāviem. Pēc šādu preventīvu darbu veikšanas pilsdrupas atkal tika atvērtas apmeklētājiem, savukārt sastatnes savu drošības funkciju turpināja pildīt līdz pat apjomīgajiem pilsdrupu konservācijas darbiem 2008. gadā.

Zināmu sajukumu darbu metodikas izvēlē izraisīja ne pārāk veiksmīgais 1999.–2000. gadā atsegtā ziemeļu korpusa konstrukciju konservācijas rezultāts. Konservācijas darbi notika 2001. gada jūlijā–septembrī (Ķibilda 2001). Meklējot risinājumu atsegtā konstrukciju saglabāšanai, Cēsu muzejs tolaik bija saņēmis amatnieka Māra Līdakas konsultāciju, kas pamatojās ar viņa Spānijā apgūto praksi par kaļķu javas izmantošanu. Spriežot pēc apraksta, neizžuvušās mūra konstrukcijas vēl papildus mitrinātas un apstrādātas ar kaļķūdeni, lai uzlabotu saķeri. Uz atsegtajiem ziemeļu korpusa sienu mūriem uzklātais baltkaļķu javas slānis sala dēļ nākamajā ziemā pārvērtās birstošā masā – finansējums bija iztērēts, bet pārliecinoša rezultāta nebija. Brieda konflikts un atbildīgo noskaidrošana. Cēsu muzejs javas paraugu analīzi veikšanu uzticēja čehu konsultantiem, kuri secināja, ka izmantota nevajadzīgi trekna java (saistvielas/pildvielas attiecība 1:0,8..0,9), darbi pabeigti vēl – septembrī/oktobrī, tādēļ nav notikusi pietiekama javas karbonizācija (Michoinova/Kopecka 2002). Vainīgo meklēšana pamazām aizmirsās, dienaskārtībā nonākot citām Cēsu pils aktualitātēm.

Tikmēr paralēli konservācijas risinājumu un finansējuma meklēšanai arheologu plāni turpināja ierasto gaitu – 2002. gadā tika sākta rietumu korpusa trešās pagrabtelpas

atsegšana. Tika daļēji atrakta starpsiena starp otro un trešo pagrabtelpu, kuras ziemeļu pusē atsedzās arī apmetums. Z. Apalas viedoklis bija strikts – pēc līdzšinējās pieredzes apmetuma saglabāšana nav iespējama. Šāda pieeja izrietēja no iepriekš pastāvējušās prakses: arheoloģiskā izpēte pilsdrupās notika vasaras otrajā pusē, iesaistot vietējos vai ārvalstu studentus. Izrakumu sezona turpinājās rudenī, cik vien to ļāva laika apstākļi, un tālāk jau, sākoties gada aukstajam laikam, konservācijas darbiem laiks un līdzekļi vairs neatlika. Ja tādi arī notika, tad nākamajā gadā. Ar zemes mitrumu piesātinātais mūris ziemā izsala, atbrīvojoties gan no šuvojuma materiāla, gan no traušajiem apmetuma slāņiem.

Fakts, ka trūka resursu pilsdrupu virszemes daļas konservācijai, bet tajā pašā laikā arheoloģiskajos izrakumos tika atsegti arvien jauni konstrukciju fragmenti, kuriem tāpat nepieciešama konservācija, veidoja acīmredzamu pretrunu. Tāpat arī šo rindu autoram nebija pieņemams uzstādījums par apdares konservācijas neiespējamību. Pēc paša iniciatīvas, uzaicinot uz Cēsīm tā laika Bauskas pils konservācijas darbu vadītāju Milošu Gavendu (*Gavenda*, 1951–2019), autoram izdevās pierādīt, ka arheoloģiski atsegto apmetumu saglabāšana objektā tomēr ir iespējama. 2002. gada jūlijā nelielam fragmentam tika izveidots nostiprinošs “valnītis”, savukārt atdalījušās apmetuma zonas ar injekcijas sastāvu pielīmētas pie pamatmūra. Pamatojoties ar šo uzskatāmo piemēru, izdevās pārliecināt pasūtītāju, ka konservācija jāveic arī atlikušajiem apdares fragmentiem. Tos augustā konsolidēja restauratore Linda Krāģe, kura kopā ar Andru Robežnieci bija piedalījusies arī jūlija paraugdemonstrējumos.

Iegūtā konservācijas pieredze tika likta lietā 2003. gadā. Komunikācijā ar Cēsu domi pēc analogijas ar ikgadējo arheoloģisko izpēti apzināti tika ieviests jēdziens “būvsezona”, kurā jāplāno nepieciešamie mūra konstrukciju konservācijas darbi. Turpinoties izrakumiem, tika atsegti jauni fragmenti, kurus jūlijā nostiprināja L. Krāģe. Pamazām izpratni par stiprināšanas nepieciešamību guva arī arheologi, un augustā atsevišķus apdares fragmentus nostiprināja arheoloģiskās izpētes dalībiece Aina Gailiša. Tāpat pēc autoru rekomendācijām atsegtās konstrukcijas tika pasargātas no straujas izžūšanas saulē, tās iesedzot ar plēves vairogiem.

Līdztekus apstieidzošajai konservācijai tika risināts jautājums par atsegto, ar mitrumu piesātināto konstrukciju iezīmošanu, jo pretējā gadījumā sals ziemas laikā mūra konstrukcijas padarītu irdenas. Nosegšana tika veikta ar dēļu vairogiem, kas savstarpēji telpas ietvaros atbalstīti ar spraišļiem. Sprauga starp tiem un mitro mūri mikroklimata nodrošināšanai tika aizbērta ar sijātām smiltīm. Diemžēl risinājums ziemas pārbaudi pārāk pārliecinoši neizturēja – spraišļi pie vairogiem bija nostiprināti pavirši un izslīdēja, citi zaru vietās vienkārši pārlūza. Lai arī savu pamatfunkciju – uzturēt mūra konstrukcijās esošo mitrumu – risinājums izpildīja, pavasarī daļa smilšu no vairogiem bija izbirusi, turklāt tās aizvākšana bija darbietilpīga. Pamatojoties uz šo mācību, turpmākajās sezonās iezīmošanai zem dēļu vairogiem sekmīgi izmantots dārgāks, bet vieglāk montējams siltinājums – ar plēvi nosepta akmens vate (Lapiņš 2004). Neraugoties uz vēl vairākas sezonas turpinātajiem apjomīgajiem izpētes darbiem, savlaicīga darbu plānošana ļāva saglabāt autentiskās sienas atsegtajā stāvoklī.

Par konservācijas darbu progresu tika informēts gan pasūtītājs, gan uzraugošā institūcija – Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija. 2003. gada pārskats papildināts ar pilsdrupu konservācijas koncepciju, cenšoties pārliecināt pasūtītāju pāriet

no izrakumos atsegto konstrukciju glābšanas uz mērķtiecīgu konservācijas darbu un eksponēšanas risinājumu plānošanu. Konceptijā izdalīti trīs secīgi etapi: stabilizācija jeb glābšanas darbi, nostiprināšana jeb konservācija un aprūpe un prezentācija. Tajā risināta arī potenciālā sienu augšdaļas iesegšana. Izmantojot autora Zviedrijā un Lielbritānijā gūto pieredzi, mūra augšdaļu rosināts nevis, kā iepriekš, iesegt ar cementu, bet gan pārklāt ar velēnu, zem kuras iestrādāts bļietēts māla klons. Tādējādi sienu augšplaknei tiek izveidots t. s. zaļais segums (angļu *soft capping*). Tas līdz noteiktam nokrišņu daudzumam nodrošina mitruma uzkrāšanu, pasargājot mūra kodolu un izvairoties no notecējumiem. Vizuāli šāds iesegums atgādina dabīgu mūra apaugumu ar smilgām un velēnām, ļaujot saglabāt dabisko, jau kopš 19. gadsimta sākuma apjūsmoto romantisku drupu tēlu. Šādu zaļo segumu Cēsu pilsdrupās pirmo reizi izdevās izbūvēt ziemeļu korpusā, kura atsegtais konstrukcijas jau bija izžuvušas. Lai nodrošinātu seguma noturību, starp māla slāni un velēnu pēc ainavu arhitektu rekomendācijas sakņu sastiprināšanai iestrādāts plastikāta siets. Tālākos darbos no tā tomēr atteicās, jo, velēnas ārmalām vējā erodējot, siets vizuāli nepievilcīgi atsedzās. Ziemeļu korpusa konservācija izraisīja arī zināmu “vecās” un “jaunās” skolas sadursmi. Konservācijas projektā bija norādīti specifiski risinājumi šuvju attīrīšanai, dokumentēšanai un javas sagatavošanai, kas balstījās uz autora Lielbritānijas kursu pieredzi. Savukārt muzejs, organizējot darbus, vēlējās tos veikt pa vecam – nekontrolēti izjaucot kustīgās mūra konstrukcijas, nežēlojot javu šuvjuma aizdarei un izmantojot gatavos javas maisījumus. Autors nepieņēma, un situāciju izlīdzināja Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas vadības vizīte objektā, uz kuru muzeja meistari beidzot bija sagatavojuši nepieciešamo dokumentāciju un pieņemamu javas sastāvu. Tālākie darbi jau norisinājās bez domstarpībām un kalpoja par paraugu konservācijas turpināšanai.

Vēl viens 2003. gada jaunums bija austrumu korpusa ziemeļu daļas arhitektoniskā izpēte (arhitekts Ilmārs Dirveiks). Detalizēti analizējot saglabātās konstrukcijas, uzmanība vērsta uz telpu funkcionālo izmantojumu, tajā skaitā identificētas apkures ķermeņu vietas un norādīts uz iespējamo telpu lietojumu.

Pils apsaimniekošanu pārņēma 2004. gadā izveidotā pašvaldības aģentūra “Vidzemes Vēstures un tūrisma centrs”, kuras virzītājs un vadītājs bija Mārtiņš Malcenieks. Mainoties vadībai, līdzās joprojām aktuālajai konsolidācijai un konservācijai radās iespēja pievērst uzmanību arī trešajam konceptijas aspektam – pilsdrupu prezentācijas jautājumiem.

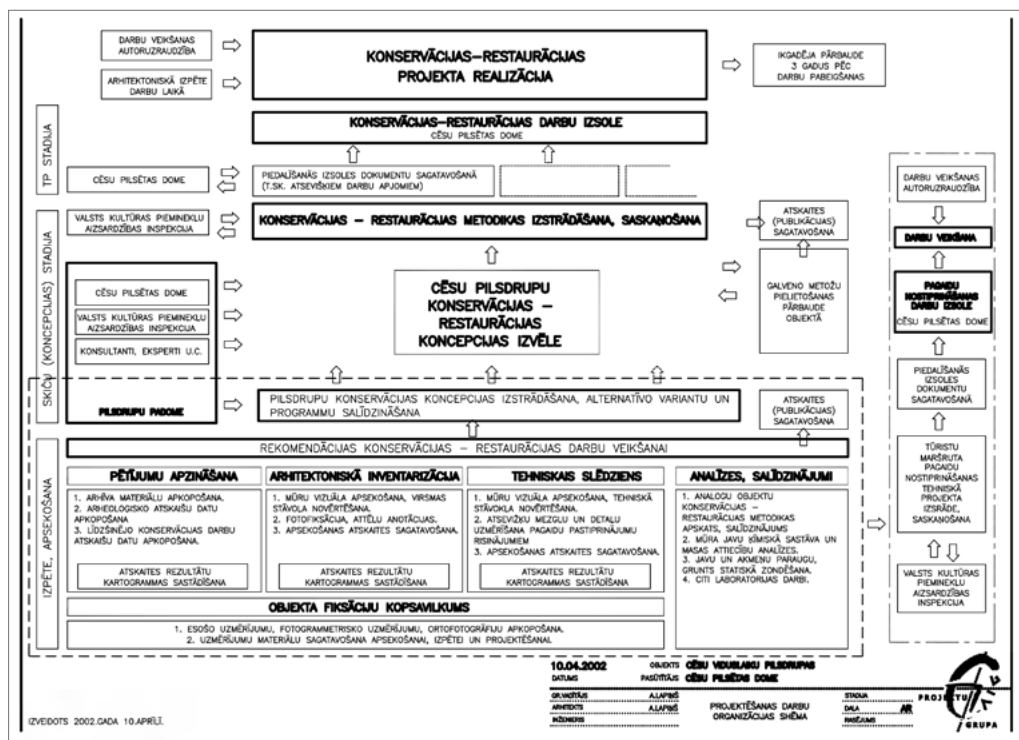
Arheologu aktīvās darbošanās dēļ pils pagalmi ilgstoši atgādināja būvlaukumu, daudzās kaudzēs nokrautas izraktās būvdetaļas, ar pagaidu konstrukcijām nosegtās sienas, sastatnes, dažādi paligmateriāli – tas viss arvien vairāk traucēja objekta apskati. Risinājums bija nepieciešams arī pretrunai starp arheologu arvien pieaugošajiem atsegumiem un virszemes konstrukciju konservācijas nepieciešamību. Kopš 1974. gada mērķus pilsdrupās noteica arheoloģes Z. Apalas vīzija, ka pils “augšāmcelsies” – tiks atrakta no gadsimtu kultūrslāņiem. Lai mainītu paradigmu, motivētu konservāciju un nodrošinātu eksponēšanu, 2005. gadā kārtējā konservācijas darbu pārskatā pasūtītājam tika prezentēta Cēsu pilsdrupu eksponēšanas konceptija. Tajā ieskicēti trīs galvenie aktivitāšu objekti – tilta izbūve pār pilsgrāvi, dienvidu korpusa konservācija un pagalma atbrīvošana no paligmateriāliem un labiekārtošana. Konceptijas mērķis bija atjaunot iespēju apmeklētājiem iekļūt pilī pa vēsturisko ieeju – vārtiem – un nonākt iekšpils centrā – pagalmā.

Konceptijas īstenošanas rezultātu ilustrēšanai tika sagatavotas vizualizācijas, kas palīdzēja aģentūrai un pasūtītājam izšķirties par tilta projektēšanu. Tā izbūves projekts izstrādāts 2005. gadā (arhitekts Artūrs Lapiņš, inženieris Jānis Rāzna) un realizēts 2006. gada vasarā. 2005. gadā izstrādāts arī dienvidu korpusa iekštelpu konservācijas projekts, un 2006. gadā sākta tā realizācija virsvārtu zonā.

2007. gada pavasarī Cēsu gildei tika prezentēti 2004.–2006. gada darbu rezultāti, kā arī iezīmēta nākotnes vīzija, Jaunajā pilī eksponējot pēc autora iniciatīvas sagatavotas planšetes, kas iezīmēja tālāko pils attīstības virzienu, tajā skaitā veicamos konservācijas darbus un pils dārza revitalizāciju. Paralēli tika strādāts pie konservācijas skīču projekta. Par zināmu koordinācijas trūkumu liecina 2007. gada septembrī–2008. gada maijā pēc Cēsu domes pasūtījuma, nekonsultējoties ar restaurācijas arhitektiem, veiktā 3D skenēšana. Firma “Merko” pēc visnotaļ precīzā punktu mākoņa sagatavoja ap 70 dažādu pils 2D rasējumu. Diemžēl neskaidri definētā dokumentēšanas mērķa un attiecīgi uzmērījuma rezultātu nosacītības dēļ tie tikpat kā netika izmantoti konservācijas dokumentācijas izstrādē, ko autori izstrādāja uz 2002. gada topogrāfiskā un ar 20. gadsimta otrās puses rasējumiem savietotā plāna bāzes. Tāpat skenējumam izvēlēta izšķirtspēja izrādījās

1. att. Cēsu pils kompleksa attīstības vīzija
A. Lapiņa zīmējums, 2007

nepietiekama konservācijas darbu specificēšanai, un skiču projektam arhitekti bija spiesti izmantot pašu uzņemtas fotogrāfijas, kuras, kaut arī ar mazāku ģeometrisku precizitāti, bet daudz objektīvāk un saprotamāk atspoguļoja mūra konstrukciju stāvokli.

Pamatojoties uz skiču projektu un tālāku tā detalizāciju, par 2007. gadā piešķirto finansējumu veikti apjomīgi Cēsu pilsdrupu konservācijas darbi. 2008. gadā, balstoties uz precizēto skiču projektu, veikta austrumu un dienvidu korpusa sienu konservācija (SIA "Cel tik", restaurācijas darbu vadītājs Valdis Platais). Rezultātā nostiprinātas praktiski visas virszemes mūra konstrukcijas: austrumu korpusa austrumu, ziemeļu un dienvidu ārsienas, dienvidu korpusa dienvidu un ziemeļu iekšsiena, dienvidu korpusa dienvidu ārsiena, veikta rietumu korpusa iekšsienas šuvējuma atjaunošana un stiprināšana. 2007. gadā veikta dienvidu korpusa jeb iekšpils galveno vārtu konservācija, atsedzot 20. gadsimta 50. gadu stiprināšanas darbos daļēji aizmūrētās liecības par vārtu vērtību nostiprināšanas veidu. 2008. gadā veikta arī rietumu torņa otrā stāva zāles sienu konservācija (restauratori Edgars Purviņš un Inese Sidraba, SIA "Slēgākmens").

Paralēli turpinājās arheoloģiskā izpēte – 2006.–2008. gadā tika atsegts pils pagalms. Konservācijas darbu laikā tika sakārtots bruģa segums, Cēsu pilij beidzot atgūstot iekšpils pagalmu. 2008. gadā čehu speciālisti izstrādāja Cēsu pils rietumu torņa otrā stāva telpas velv stabilizācijas projektu (Girsa 2008), kas kalpoja par pamatu turpmākiem konservācijas darbiem. Līdz ar Jaunās pils atjaunošanu un muzeja apmeklētāju centra izbūvi tika radīti priekšnoteikumi tālākai Cēsu pils kompleksa attīstībai.

Cēsu pils atjaunošanas darbu gaita kopš 2002. gada veido būtisku Latvijas kultūras mantojuma saglabāšanas annālu ierakstu. Ar pilsgrāvja tilta atjaunošanu 2005. gadā un pagalma atsegšanu 2007. gadā sāka Cēsu viduslaiku pils revitalizācija, kas iezīmēja pāreju no ilgstoši veiktās arheoloģiskās izpētes ceļā praktizētās datu vākšanas uz pils eksponēšanas koncepcijas izstrādi un apmeklētāju maršruta izveidošanu. Paralēli realizētajam izstrādātas arī dažādas eventuālās finansējuma piešķiršanas programmas pamatojošas koncepcijas, darbu secības apraksti un grafiki, kas iegūti autora arhīvā. Tomēr, ņemot vērā autora saikni ar citām Latvijas pilsdrupām, šiem vingrinājumiem ir bijusi virzoša loma gan Cēsu pils atdzimšanas procesos, gan arī 21. gadsimta sākuma Latvijas kultūrvēsturiskā mantojuma atjaunošanā kopumā.

2. att. Raksta autora sagatavotā projektēšanas darbu organizācijas shēma. 2002. g.

CĒSU PILS KOMPLEKSA REVITALIZĀCIJA															
PLĀNOTĀS AKTIVITĀTES	2006		2007								2008				
	11	12	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	1
Jaunās pils renovācija - restaurācija	✖	✖	✖	✖	✖	✖	✖	✖	✖	✖	✖	✖	✖	✖	✖
Cēsu pils renovācija 2007-2008, SP, iepriekš. specifikācijas (15%)	✖	✖	✖	✖	✖	✖	✖	✖	✖	✖	✖	✖	✖	✖	✖
Apmeklētāju centra TP			✖	✖	✖									✖	✖
Galvenās ieejas atjaunošana					✖	✖									
A korpusa Z gals (40%)					✖	✖								✖	✖
D korpusa pagalma daļa (30%)			✖	✖	✖	✖	✖	✖	✖	✖					
A korpusa pagalma daļa (30%)			✖	✖	✖	✖	✖	✖	✖	✖					
D korpusa, iekšpuse (70%)					✖	✖	✖	✖	✖	✖				✖	✖
A korpusa, iekšpuse (70%)					✖	✖	✖	✖	✖	✖				✖	✖
Z korpusa					✖	✖								✖	✖
R korpusa							✖	✖	✖	✖				✖	✖
D tornis (30%)					✖	✖					✖	✖	✖	✖	✖
Tilta konstrukciju konservācija (20%)											✖	✖	✖	✖	✖
R tornis (30%)			✖	✖	✖	✖								✖	✖
Z tornis (80%)			✖	✖	✖	✖								✖	✖
Pagalms			✖	✖	✖	✖					✖	✖	✖	✖	✖
Cēsu pils kompleksa revitalizācijas SP un TP (85%)			✖	✖	✖	✖					✖	✖	✖	✖	✖

Apzīmējumi: ✖ - projektēšana, ✖ - arhitektoniskā izpēte, ✖ - arheoloģiskā izpēte, ✖ - realizācija

3. att. Plānotais Cēsu pils kompleksa revitalizācijas darbu sastāvs un secības laika grafiks (2006–2008)

AVOTI UN LITERATŪRA

- Barbars/Zemītis 2002 – *Barbars A., Zemītis L.* Vizuālās apsekošanas slēdziens. Priekšlikumi apmeklētāju drošības paaugstināšanai. – 2002. Glabājas CM, inv. Nr. CM ZA 2786
- Girsa 2008 – *Girsa V.* Rietumu torņa zvaigžņu velves restaurējošās stabilizācijas un konservācijas projekts. – 2008. Glabājas NKMP KMIC, inv. Nr. 87707-3III
- Ķibilda 2001 – *Ķibilda D.* Atskaite par Cēsu viduslaiku pilsdrupās veiktajiem konservācijas darbiem 2001. gada jūlijā–septembrī. – 2001. Glabājas CM, inv. Nr. CM ZA 2781
- Lapiņš 2004 – *Lapiņš A.* Cēsu viduslaiku pilsdrupas. Atskaite par 2004. gada konservācijas sezonu. – 2004. Glabājas NKMP KMIC, inv. Nr. 65253-III
- Michoinova/Kopecka 2002 – *Michoinova D., Kopecka I.* Latvia, Cesis castle external mortars – causes of deterioration of the mortars. – Prague, 2002

UDK 904(474.3)

Cēsu pils raksti VI

Sastādītājs, atbildīgais redaktors *Gundars Kalniņš*
Korektori *Jānis Kulmanis* un *Ieva Zarakovska*
Tehniskā redaktore *Elita Egle*
Māksliniece un maketētāja *Anda Nordena*

Izdevums sagatavots ar
Valsts kultūrkapitāla fonda
finansiālu atbalstu

ISBN 978-9934-9257-1-9

© Rakstu autori, 2025
© Cēsu muzejs, 2025

Izdevējs *Cēsu muzejs*
Iespiests *SIA “Dardedze hologrāfija”*